

Микола ВЕГЕШ

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політології і державного управління,
Ужгородський національний університет
(Ужгород, Україна), mykola.vegesh@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1848-8839>

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), stepanvid@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Анна ЧАВАРГА

викладачка,
кафедра політології і державного управління,
Ужгородський національний університет
(Ужгород, Україна), anna.chavarha@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2458-9422>

Становлення державної служби Карпатської України крізь призму українсько- чехословацьких відносин (1938–1939 рр.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.01.103>

УДК: 94(477.87)1938/1939Карпатська Україна

Анотація. Мета статті полягає у вивченні національного складу державних службовців Карпатської України на етапі становлення державності в 1938–1939 рр. **Методологічну основу** дослідження становлять принципи історизму, які дозволяють об'єктивно підійти до вивчення суспільних процесів, подій і фактів. Використано аналітичний, порівняльний, системний і конкретно-історичний методи. **Наукова новизна.** Розглянуто акт складання присяги на вірність державі службовцями Підкарпатської Русі – Карпатської України як особливу форму державного правління; проаналізовано випадки зловживання владою або службовим становищем урядниками чеської національності щодо українського населення Карпатської України; з'ясовано, якими були причини переміщення державних службовців чеської та словацької національностей із Карпатської України до Чехії, Словаччини, Моравії; розглянуто правове регулювання цього питання; встановлено, яким був національний склад урядників Карпатської України (на прикладі Міністерства економічних справ, де працювали до 600 службовців). **Висновки.** Вперше в українській історіографії наводиться й аналізується текст присяги на вірність Чехословацькій Республіці, яку склали державні службовці Підкарпатської Русі, а також присяги вищих урядовців та послів на вірність незалежній Карпатській Україні. Доведено, що клятва на вірність Чехословаччині не передбачала вірності народам цієї держави, адже дуже часто службовці зловживали своїм становищем і діяли всупереч інтересам населення, яке мали представляти. Досліджено причини та мотивацію переміщення держслужбовців чеської і словацької національностей із Карпатської України до Чехії, Словаччини, Моравії. Встановлено, яким був національний склад Міністерства економічних справ Карпатської України.

Ключові слова: Карпатська Україна, Підкарпатська Русь, Чехословаччина, державна служба, державотворчі процеси, державно-правовий статус, національності.

Про державотворчі процеси в Карпатській Україні 1938–1939 рр. опубліковано більше 3 тис. наукових і науково-популярних праць¹, проте історія становлення української державної служби розглядалася лише фрагментарно. Як правило, фахівці акцентували на еволюції державно-правового статусу Чехословаччини впродовж міжвоєнного періоду². Окремі проблеми особливостей та розвитку державного устрою Підкарпатської Русі

Карпатської України висвітлено на сторінках фундаментальних колективних монографій³. О.Пагіря у своїй праці наводить раніше невідомі або малознані урядові, політичні, військові, дипломатичні документи Чехословаччини, у рамках якої відбувалося творення Карпатської України⁴. Систему публічного управління кризь призьму центральноєвропейських тенденцій досліджувала М.Лендвел⁵, а С.Віднянський і М.Вегеш акцентували увагу на особистому внеску А.Волошина у формування підвалин майбутнього державного управління⁶.

Хоча міжвоєнну Чехословаччину справедливо можна вважати однією з найдемократичніших держав тодішньої Європи, проте чеська влада не квапилася виконувати свої обіцянки, конституційні та міжнародні зобов'язання щодо надання Закарпаттю повноцінної автономії. Українській еліті краю на чолі з А.Волошином доводилося «з боями» добиватися певних поступок від Праги: відкриття українських шкіл, викладання рідною мовою, створення національних товариств («Просвіта», «Пласт») і політичних партій. Не погоджувалися чехи й на заснування у краї закладу вищої освіти. Крім того, серед службовців переважали представники чеської і словацької національностей. Боротьба за здобуття автономних прав завершилася тільки у жовтні 1938 р., коли Прага нарешті призначила перший склад уряду Підкарпатської Русі. Чеський історик Я.Рихлік зауважив, що «про карпатських русинів до 1914 року знали мало [...] До того ж чеська громадськість не ставилась до Закарпаття як до теренів, які обов'язково мають бути частиною держави»⁷. Про важливість входження

¹ Вегеш М., Федака С. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1939): Хронологія подій. Бібліографія. – Ужгород, 2021. – 437 с.

² Болдижар М. Входження Закарпаття до складу Чехословаччини та його державно-правовий статус. Державно-правовий статус Закарпаття у складі Чехословаччини у 1919–1945 рр.: Мат. наук. конф., 3–4 жовтня 1996 р. – Ужгород, 1997. – С.14–22; Його ж. Державно-правові аспекти входження Закарпаття до складу Чехословаччини. – Ужгород, 2006. – 72 с.; Вегеш М. Державно-правовий статус Закарпаття наприкінці 30-х рр.: Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М.М.Вегеш, М.В.Делеган, О.Д.Довганич та ін. – Ужгород, 2002. – С.271–278; Віднянський С. Карпатська Україна як етап українського державотворення // Український історичний журнал. – 2019. – №2. – С.67–93; Магочій П.П. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948). 2-ге перероб. і доп. вид. – Ужгород, 2021. – 768 с.; Magosi P.R. History // Encyclopedia of Rusyn History and Culture. – Toronto; Buffalo; London, 2002. – P.177–188; Shandor V. Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History. – Cambridge, 1997. – P.285–321; Vehesh M. Carpathian Ukraine: from autonomy to independence // Carpathian Ukraine in the Central European political crisis on the eve of World War II / M.Vehesh, M.Palinchak, V.Marcuk, M.Kontsur-Karabinovych etc. – Lviv; Toruń, 2020. – P.5–30; Vidnanskyj S. Zakarpatsko ako sucast CSR: problemy narodno-kulturnej obnovy a statnosti: 1918–1938 // Slovensko v politickom systeme Ceskoslovenska: Materialy z vedeckeho sympozia. – Bratislava, 1992. – S.204–213; Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України: Карпато-Українська держава та свігове українство (1938–1939). – Ужгород, 2021. – 378 с.

³ Віднянський С. Державний устрій Підкарпатської Русі – Карпатської України // Історія державної служби в Україні: У 5 т. – Т.2. – К., 2009. – С.33–96; Його ж. Державний устрій Підкарпатської Русі – Карпатської України (1919–1939 рр.) // Нариси історії державної служби в Україні. – К., 2008. – С.255–292.

⁴ Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Чехо-Словацької республіки: У 2 кн. – Л., 2020. – Кн.1. – 352 с.; Кн.2. – 862 с.

⁵ Лендвел М. Система публічного управління в Карпатській Україні у контексті центральноєвропейських тенденцій // Карпатська Україна (1938–1939): Зб. мат. міжнар. наук. конф. до 70-річчя проголошення Карпатської України, Пряшів, 5 березня 2009 р. – Пряшів; Ужгород, 2010. – С.139–146.

⁶ Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. – К., 2021. – 373 с.

⁷ Рихлік Я. В інтересі чехів до Закарпаття немає жодних імперських думок чи спроб повернути ці землі [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/28109534.html>

Закарпаття до складу ЧСР дослідник писав: «Для Чехословаччини це мало на-самперед стратегічне значення, чехи отримали кордон із союзником – Румунією. Для Чехословаччини як країни середньої величини розширення теренів мало велике значення»⁸.

Джерельну основу статті становлять документи, які зберігаються у фонді «Президія уряду Карпатської України» Державного архіву Закарпатської обл. Хоча ці матеріали неодноразово перебували у центрі уваги сучасних дослідників, архівні справи «Особиста справа чиновника Чонки Івана» (спр.27), «Переписка з генеральним секретаріатом Українського національного об'єднання, канцелярією уряду Карпатської України в Празі і окружними урядами про підготовку проведення виборів до першого сойму Карпатської України; пропаганда проти політики уряду; списки державних службовців уряду Карпатської України» (спр.162), «Повідомлення президії уряду Карпатської України громадян про назначення і переміщення їх по службі» (спр.145), «Переписка з міністерствами внутрішніх і господарських справ Карпатської України про переміщення службовців» (спр.152), «Повідомлення президії уряду Підкарпатської Русі службовцям про звільнення їх зі служби у зв'язку з неможливістю надання їм посади на території Підкарпатської Русі» (спр.6а, 32) вводяться до наукового обігу вперше. Це стосується й архівних справ 8–10, 12, 25а, 25б, 25в, 30.

Держслужба в Карпатській Україні стала яскравим прикладом перехідного етапу від багатонаціонального державного утворення до мононаціональної держави зі значними змінами в національному складі службовців, що було зумовлено низкою важливих чинників. За конституцією Чехословаччини, схваленою 29 лютого 1920 р. під назвою «Конституційна грамота», Підкарпатській Русі гарантувалася «найвища міра самоврядування», а також стверджувалося, що вона «матиме власний сойм (парламент), який вибиратиме її президію та інших урядовців». Цей парламент «видаватиме закони в мовних, освітніх і релігійних справах, у справах внутрішньої адміністрації і в таких інших справах, які визначають йому закони Чехословацької Республіки».

Однак замість конституційно узаконеного самоврядування, на Закарпатті в 1920-х рр. Прага почала запроваджувати централізовану адміністративну систему управління. Зокрема, як указує Ю.Шевельов, посада губернатора краю мала суто декоративний характер, сойм зібрано не було, а місцева влада зосереджувалася в руках чехів. Усе це, на думку дослідника, виглядало як продумана централізаторська політика⁹. Зауважимо, що ще з 1922 р. Чеська аграрна, а з 1935 р. – Чеська національна партії проголошували, що «такі відсталі й убогі люди, як підкарпатські русини, не маючи традиції й досвіду в політичному житті, є незрілими для самоврядування, вони можуть завдати собі шкоди»¹⁰. Насправді ж празький уряд не був зацікавлений у консолідації місцевого українського населення, тому надавав підкарпатським українцям рівно стільки прав і свобод, щоб вони не могли вийти з-під контролю влади. Якщо заходи угорських властей були відкрито спрямовані на повне винародовлення місцевого населення, то чехи змушені були діяти завуальовано, адже підкарпатським українцям їхні права гарантувалися конституцією та Сен-Жерменським договором¹¹. Про розпалювання у краї мовно-релігійної ворожнечі, що провокувалася представниками

⁸ Там само.

⁹ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. – К., 1987. – С.242–245; Чаварга А. Екстралінгвальні чинники розвитку української літературної мови на теренах історичного Закарпаття у 20–40-х рр. ХХ ст. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип.22. – Ужгород, 2017. – С.69.

¹⁰ Stefan A. From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine. – New York, 1954. – P.24; Чаварга А. Екстралінгвальні чинники розвитку української літературної мови на теренах історичного Закарпаття... – С.69.

¹¹ Чаварга А. Екстралінгвальні чинники розвитку української літературної мови на теренах історичного Закарпаття... – С.69.

окремих політичних партій і товариств, писав А.Штефан, а С.Сабол (Зореслав, Ю.Боржава) наводив незаперечні докази засилля на теренах Закарпаття службовців чеської національності:

«На Підкарпатській Україні чехи завели колонізаційну політику. Не лише на високі, але навіть на найнижче плачені урядом становища на Закарпатті вони понасаджували своїх людей з Чехії, включно з жандармами, фінансами, навіть дверниками. І так по 10 роках Чехословаччини, на Закарпатті, де до 1918 р. не було майже ні одного чеха, урядовий апарат на 80% складався із самих чехів. Навіть владу краевого губернатора чехи обмежували, а більшу владу давали чеському віце-губернаторові... Урядовою мовою була офіційно й на папері мова руська, але подання, писані чеською мовою, такі скорше полагоджувано. З напливом чехів на Закарпатті зростало й число чеських шкіл, які засновувано навіть там, де чеських урядовців (жандармів, фінансів, поштарів) було всього 3–4 родини»¹².

Про насичення адміністративно-управлінського апарату Підкарпатської Русі чеськими і словацькими урядниками в 1920-х рр. (причому чехи та словаки в той час становили лише близько 4% населення Закарпаття) свідчать такі, наведені дослідниками, дані: у 1922 р., наприклад, з 3 з 4 жупанатів краю (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський) очолювали особи чеської національності, серед 19 окружних начальників було лише 3 місцевих русина, правління жупанатського уряду в Мукачеві в 1927 р. складалося з 23 чехів, 7 русинів і 4 угорців, у президії Цивільного управління в Ужгороді працювали 12 чехів, 2 русинів і т. д. На це були як свої об'єктивні (відсутність місцевих управлінців та освічених кадрів, зокрема достатньої кількості економічно-технічних, гуманітарних), так і суб'єктивні (прагнення центральної влади чимскоріше інтегрувати Підкарпатську Русь у чехословацьке суспільство, здійснивши її капіталістичну модернізацію) причини¹³.

Чеська влада в 1933 та 1936 рр., як указує П.Чучка, навіть удавалася до заборони самих назв «українець» / «українське» щодо Підкарпатської Русі, а цензори викреслювали речення, в яких закарпатців називали українцями¹⁴. Ф.Тіхий у своїх споминах про Ужгород міжвоєнного періоду писав, що слово «український» у Підкарпатській Русі було «тяжко проклято», а замість нього слід було вживати «руський»¹⁵. А.Штефан наголошував на тому, що при розподілі фінансів першочергово виділялися кошти на потреби чехів, на виплату заробітних плат понад 20 тис. чеським службовців на Закарпатті, на будівництво чеських шкіл у краї, на розкішні кабінети для державних управлінців чеської національності (яким платили значно більше, ніж українцям)¹⁶.

Незважаючи на це, уряд Підкарпатської Русі – Карпатської України, який із 26 жовтня 1938 по 15 березня 1939 рр. очолював А.Волошин, робив усе можливе для того, щоб між українцями й чехами, котрі проживали у краї, були добросусідські взаємини. Перед Міністерством внутрішніх справ Карпатської України він поставив завдання, «щоби у найкоротшому часі між українським народом і чеським

¹² *Stefan A.* From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine. – P.24–25; *Боржава Ю.* [о. Севастіян Сабол]. Від Угорської Русі до Карпатської України. – Філадельфія, 1956. – С.27.

¹³ Див.: *Віднянський С.В., Веген М.М.* Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. – С.52–53.

¹⁴ *Чучка П.* Питання літературної і державної мови в Карпатській Україні // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Філологія». – Вип.1. – Ужгород, 1995. – С.69.

¹⁵ *Тіхий Ф.* Ужгород 1923: Спомини / Пер. з чес. Л.Мольнар, передм. Л.Белея. – Ужгород, 1992. – С.13.

¹⁶ *Stefan A.* From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine. – P.26.

урядництвом настали знову нормальні, приятельські відносини»¹⁷. Зауважимо, що їх значно погіршила античеська пропаганда місцевої проугорської «п'ятої колони». Призначаючи А.Волошина прем'єр-міністром, чехословацький уряд покладав на нього великі надії як на поміркованого політичного діяча, сподіваючись на його нейтралітет у внутрішній політичній боротьбі. А.Волошин добре це усвідомлював, коли закликав місцеве населення виконувати «правильно свої повинності в межах Чехословацької Республіки»¹⁸. Навіть у наказі про запровадження у краї української мови було запропоновано також уміщувати на вівісках написи чеською або словацькою¹⁹. Отже призначення А.Волошина прем'єр-міністром не спричинило радикальних змін в українсько-чеських відносинах.

Станом на лютий 1939 р. у краї проживали 8,5 тис. чеських службовців (разом із сім'ями – 15 тис.). Сучасні дослідники вказують, що переважна більшість із них вороже ставилися до влади А.Волошина й усього українського²⁰, побоюючись українізації. Члени Української національної ради у Великій Копані скаржилися А.Волошину на місцевого коменданта жандармерії Й.Кріжа, котрий «робить великі неприємності в нашій селі, агітував і ще є і днесь підбурює населення проти одної кандидатської листи»²¹. На вимогу жителів покинути село Й.Кріж відповідав: «Я пуйду з Копане, але еще мусім забіт двадцят неб тщицет українцу»²². У с. Довге весь «склад учительства є ворожий українській нації»²³. В.Гренджа-Донський писав, що «чехи, не тільки що на кожному кроці провадять саботажі, але навіть відкрито агітують. Комендант жандармерії в Буштині відкрито говорить, що з приходом українського уряду буде населенню гірше»²⁴. Жителі с. Білки скаржилися А.Волошину на місцевого коменданта жандармерії Богача, який «є запеклим чеським шовіністом, що все ворожо ставився і ще й нині ставиться до української справи»²⁵. Автори скарги звинувачували Богача у провокаціях:

«Хтось болотом обкидав чеський надпис на бувшій чеській захоронці, де тепер знаходиться управа [...] Болотом були обкидані і вікна канцелярії управи. Пан комендант скоро по обкиданню болотом надпису появився в касарні (казармі – Авт.) Січі і заявив, що цей вчинок зробили січовики [...] Підозріваемо, що це було навмисно приготовано, щоб нас випровокувати і очернити, що ми виступаємо проти чехів»²⁶.

Отже переважна більшість чеських урядників вороже ставилися до українського уряду, що позначалося на українсько-чеських взаєминах. Однак нерідко ініціаторами античеських заходів були січовики. Юрист М.Бандусяк у зверненні до слідчої комісії президії Української центральної народної ради (УЦНР) писав, що особистий секретар А.Волошина І.Рогач «закликав січовиків розбивати вікна [...], зривати чеські

¹⁷ Державний архів Закарпатської обл. (далі – ДАЗО). – Ф.3. – Оп.3. – Спр.64. – Арк.60–62.

¹⁸ Там само. – Спр.47. – Арк.9.

¹⁹ Там само. – Спр.10. – Арк.5.

²⁰ *Богів О.* Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) і політика європейських держав в радянській історіографії (1944–1991 рр.) // Закарпатська Україна: 1945 рік: Мат. наук. конф., присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною, 26 травня 1995 р. – Ужгород, 1995. – С.78–91.

²¹ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.2. – Спр.28. – Арк.1.

²² Там само. – Арк.2.

²³ Там само. – Оп.3. – Спр.55. – Арк.32.

²⁴ *Гренджа-Донський В.* Щоденник // *Його ж.* Твори. – Т.VIII. – Вашингтон, 1987. – С.117.

²⁵ ДАЗО. – Ф.17. – Оп.2. – Спр.21. – Арк.3.

²⁶ Там само. – Арк.4.

прапори. Внаслідок такої вихови січовики билися з вояками і поліцією»²⁷. Житель с. Колочава М.Шимоня розповідав про те, як місцеві січовики у спілці з галичанами скинули чехословацький прапор і замінили його українським. Інший учасник подій 1938–1939 рр. згадував про окружного начальника в Рахові Солом'яного, котрий наказав до 21 березня 1939 р. замінити чеські написи українськими.

«Місцева команда Січі, – писав Й. Сарвадій, – однієї ночі самочинно позривала чужомовні надписи, що спричинило непорозуміння з урядом. Цей почин д-р Фрищин прилюдно згнів, – січовики втручаються у не свої справи. Коли д-р Фрищин був у міністерстві шкільництва в Хусті, запрошено його до Головної команди Січі, де накинули йому на голову коц й побили так, що навіть ребра поломили»²⁸.

Із цього випливає, що обидві сторони спричинилися до конфронтації у чесько-українських стосунках. Чехи не сприймали українську владу та її рішення, а українці намагалися позбутися «опіки», використовуючи для цього різні методи (іноді такі, що суперечили чехословацькій конституції). Уряд А.Волошина не завжди мав змогу контролювати політичну ситуацію у краї. Українсько-чеські відносини різко загострилися після призначення чеського генерала Л.Прхали третім міністром Карпатської України, що було сприйнято як втручання у внутрішні справи автономії. 20 січня 1939 р. А.Волошин у листі до Л.Прхали писав: «Це порушення автономних прав К.У. (П.Р.) викликало велике обурення між карпато-українським населенням. Свідчать про це стихія демонстрацій, які дуже згіршили дотепер назагал добрі відносини між карпато-українським населенням і чеським урядництвом К.У. [...] Співпраця з Вами у правительстві К.У. (П.Р.) за тих обставин є неможливою»²⁹.

У багатьох населених пунктах демонстрації проти призначення Л.Прхали українським міністром вилилися в масові акції протесту. Жителі с. Вучкового вислали на ім'я УЦНР «Маніфест про життя, або смерть», в якому вимагали відкликання генерала, а також звільнення зі службових посад усіх чехів³⁰. Надійшов протест із с. Торунь: «Раз здобутої волі ціною нашої крові чехам не дамо. Лише по наших трупах нас всіх чехи можуть досягнути на нашу волю»³¹. Негайного відкликання міністра-чеха вимагали жителі Колочави, Річки, Великого Студеного та інших закарпатських гірських сіл³². Зауважимо, що окремі представники уряду їздили краєм і закликали народ до протестів проти призначення Л.Прхали міністром. 5 лютого 1939 р. чеський капітан Новосад заарештував К.Ліневича й чотирьох січовиків за проведення агітації перед виборами та розповсюдження листівок проти генерала³³. Попри протести, той усе ж виконував обов'язки міністра транспорту.

Сучасні українські дослідники розглядають складання присяги держслужбовцем як особливу форму державного правління³⁴. Що стосується Чехословаччини, зокрема автономної Підкарпатської Русі, то перед тим, як узятися до виконання обов'язків,

²⁷ Там само. – Ф.1148. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.3.

²⁸ Сарвадій Й. Змова проти уряду Карпатської України. – [Б. м.], 1984. – С.14.

²⁹ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.3. – Спр.64. – Арк.42, 44.

³⁰ Там само. – Спр.178. – Арк.42.

³¹ Там само. – Спр.78. – Арк.48.

³² Там само. – Арк.44, 106, 115.

³³ Там само. – Спр.10. – Арк.3.

³⁴ Андреев В. Присяга державного службовця в Україні: процедурно-управлінський аспект // Аспекти публічного управління. – 2018. – Т.6. – №5. – С.52–58.

урядник також повинен був скласти присягу на вірність. В особовій справі місцевого службовця українського походження І.Чонки знаходимо відповідний запис (подаємо переклад з чеської):

«Службова присяга. Я обіцяю своєю честю та совістю, що завжди буду вірний Чехословацькій Республіці й підкорятимуся її уряду, присягаю дотримуватись усіх державних законів, виконувати всі свої службові обов'язки відповідно до чинного законодавства та положень старанно, сумлінно й неупереджено, присягаю не видавати службові таємниці, і всіма своїми діями дбати про благо держави та інтереси державної служби. Ужгород, 31 січня 1938 р.»³⁵.

Уважаємо суттєвою вадою те, що у присязі не згадувалося про зобов'язання перед багатонаціональним населенням, інтересам якого насамперед повинен служити кожен урядник. Через численні випадки зловживання службовими повноваженнями з боку чехів можна зробити висновок, що дотримання та реалізація прав і свобод національних меншин не входили до кола інтересів влади Чехословацької Республіки. У деяких випадках (зокрема при переведенні з однієї посади на іншу) державні службовці могли скласти присягу не один раз. Так, А.Фельдеш, державний учитель у Берегові, робив це двічі³⁶.

На першому засіданні Сойму Карпатської України, яке відбулося у Хусті 15 березня 1939 р., обрані послі складали такі обітничі: «Обіцяю, що додержуватиму закони та свої предсідницькі обов'язки безсторонньо виконуватиму за своїм найліпшим знанням і совістю»³⁷; «Обіцяю, що буду вірний Карпатській Україні і що додержуватиму закони та свій мандат виконуватиму за своїм найліпшим знанням і совістю»³⁸. Кожен із карпатоукраїнських держслужбовців повинен був скласти присягу безпосередньо керівникові президії міністерства, куди призначався на посаду. У повідомленні Міністерства господарських справ Карпатської України інженерові А.Гладію про «іменування правит. комісару до торговельно-промислової палати в Хусті» вказувалося: «Нинішнє іменування стає правосильним по зложенню службового обіту до рук шефа президії тутешнього міністерства»³⁹.

Про надужиття службовців чеської національності на теренах історичного Закарпаття збереглося чимало свідчень. Наприклад, у відповіді Міністерства внутрішніх справ Підкарпатської Русі від 11 січня 1939 р. («Урядовці політичної адміністрації на Підкарпатській Русі, давання до диспозиції») на розпорядження президії правління від 4 січня 1939 р. читаємо про «упорядкування персональних справ службовців при новій систематизації». Зауважимо, що у цьому документі не тільки подано списки урядовців-правників політичної адміністрації та рахункових урядовців міністерства, переданих до виконання, але й детально пояснюються причини такого рішення. Виконувач обов'язків міністра внутрішніх справ О.Павлюх писав, що «до реорганізації політичної управи на Підкарпатській Русі було всіх концептних урядовців-правників 75, з того 26 чеської народности, отже 34%. З цих 26 урядовців чеської народности дається нині до диспозиції пражського правительства

³⁵ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.4. – Спр.27. – Арк.27.

³⁶ Там само. – Оп.3. – Спр.162. – Арк.1–28.

³⁷ Росоха С. Сойм Карпатської України (в 10-тиліття проголошення самостійности). – Вінніпер, 1949. – С.73.

³⁸ Там само. – С.65.

³⁹ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.3. – Спр.145. – Арк.46.

ю урядовців, отже зі загального числа чеських урядовців концептної правової служби 38%»⁴⁰. З урядовців-правників політичної адміністрації мали бути переведені віце-губернер др. Я.Мезнік, радник правління Е.Вопршалек, старші радники політичної адміністрації Л.Шимак, др. К.Рорбахер, К.Риба, радники політичної адміністрації О.Секерка, др. Ф.Вацек, др. К.Горжейш, К.Заїчек, конципієнт політичної адміністрації Ф.Франк. А з рахункових урядовців до переведення пропонували старших рахункових секретарів Й.Пумпра, Й.Влюдського, І.Урбана, рахункових секретарів З.Гейзляра, А.Томана, К.Павела⁴¹. О.Павлюх указував, що причини «диспозиції» чиновників чеської національності здебільшого однакові: загравання з представниками українського та «руського» напрямів, яке насправді служило одній меті – розділенню населення і сіянню ворожнечі між представниками двох таборів, а також зневажливе ставлення до місцевих українців, їхньої мови, зловживання службовим становищем. Крім того, в. о. міністра внутрішніх справ детально розглянув діяльність декотрих місцевих службовців-чехів:

«Щодо бувшого віце-губернатора др. Ярослава Мезніка приходиться в увагу передовсім факт, що в новопереведеній системізації концептної правової служби на Підкарпатській Русі не є системізоване жадне місце у першій платєбній ступинці, у якій іменованій урядовець знаходиться. Дальше треба запримітити, що іменованій вправді наверх видавався об'єктивним урядовцем, який однак хоронив інтереси українського населення, так і людей т. зв. “руської” орієнтації, в дійсности однак інтригував межі обома напрямими і водився при своїй політиці так, як його попередник старим гаслом: “дівіде ет імпера”. Був він щодо своїх політичних метод може ще небезпечнішим як його попередник краєвий президент Розсипаль. По українськи ненаучився ані мінімально»⁴².

О.Пагіря опублікував переклади повідомлень Я.Мезніка празькому уряду про суспільно-політичний стан справ у Підкарпатській Русі та про місцевих діячів О.Геровського і А.Бродія⁴³. Із документа випливає, що віце-губернатор не міг сприйняти того, що місцеве українське населення хотіло здобути автономію, і вважав, що за цим обов'язково стоять якісь зовнішні політичні сили, зокрема чи то угорські, чи то німецькі. Ми не беремо до уваги те, що й тогочасна Угорщина, і Німеччина справді намагалися всіляко дестабілізувати ситуацію у краї, адже, на нашу думку, здобуття українцями Підкарпатської Русі незалежності назрівало роками. А.Волошин скаржився празьким властям:

«При окріжнім уряді в Перечині єсть урядовець п. Олдржіх Зіма. Своім провокативним поведінням викликає він обурення у населення. На основі доходжень розв. органів було подано в грудні 1938 звязковому старшині прохання про його переміщення. До нинішнього дня нічо не сталося в тій справі, а як нам голосять, цей урядовець в почутті своєї безкарности взяв ще більш шовіністичний курс. Доходить до того, що не можна за дальше ручити, як нам голосять»⁴⁴.

⁴⁰ Там само. – Спр.152. – Арк.4–5.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Пагіря О. Карпатська Україна в документах другої Чехо-Словацької Республіки. – Кн.2. – С.68–69.

⁴⁴ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.2. – Спр.30. – Арк.1.

В одній із передвиборчих листівок Українського національного об'єднання згадувалося також про національну належність державних службовців, зокрема йшлося про те, що після виборів до першого Союму Карпатської України ними будуть тільки представники українців:

«Український народ! Від кількох місяців стався ти справжнім господарем своєї прадіної землі. Управу твого краю, Карпатської України, перебрали твої найліпші сини, о. др. Августин Волошин премер, та Юліан Ревай міністер. Твоя бесіда загомоніла по всіх урядах, як цього не бувало від соток літ. Ти перестаєш від сьогодні працювати на ті, які тебе і твоїх предків гнобили, та використовували. Працюєш, та будеш працювати лише на себе і своїх дітей. Правительство наше рішило постаратися для тебе про землю, працю, та хліб. Ти вже не будеш більше голодний та обдертий. Земля державна, та великі земельні маєтки з чужих рук, перейдуть як власність у руки твої. Діти твої вчаться вже в рідних українських школах. Державними урядниками і приватними будуть тільки твої сини та доньки. Ти перестав слухати чужих, а йдеш за проводом твоїх найкращих синів. Прапор твій синьо-жовтий, який маяв тут за князя Федора Корятовича, замаєв знова по всіх богатих та бідних хатах Карпатської України. Милозвучна твоя мова гомонить знова від найвищих урядів до найдалших закутин твого села. Наша влада не обціяла, але переводила та переводить в життя все, що має кожний достойний свого імени народ, то є всі його життєві справи суть виключно в його руках»⁴⁵.

Зловживання владою або службовим становищем державними службовцями чеської національності в Карпатській Україні було звичним явищем. Рівність між народами у Чехословацькій Республіці фактично існувала тільки на папері, натомість у реальності представники інших етносів, крім чеського (а найперше українці), зазнавали утисків, знущань, інколи навіть переслідувань. Тому саме «націоналізація» державної служби стала першим кроком у побудові незалежної української держави – Карпатської України. Для цього необхідно було звільнити переважну більшість урядників-чехів із посад, зокрема тих, хто проявляв ворожість до українців.

Процес звільнення службовців чеської й інших національностей, крім української, та переміщення їх до Чехії, Словаччини, Моравії тривав майже впродовж усього часу існування Карпатської України (жовтень 1938 – березень 1939 рр.). На початку листопада 1938 р. влада Підкарпатської Русі відправила держслужбовців у позачергову відпустку. Таке рішення було пов'язане з окупацією Ужгорода, Мукачева, Берегова. 4 листопада 1938 р. про це було повідомлено співробітників установи відбування покарань в Ужгороді офіційним листом: «Внаслідок евакуації Ужгорода, Берегова та Мукачева та неможливості влаштувати вас до служби юстиції на Підкарпатській Русі, уряд Підкарпатської Русі надає вам спеціальну відпустку аж до рішення Міністерства юстиції у Братиславі, у розпорядження якого вас передаємо»⁴⁶. 10 листопада 1938 р. у Празі висловили своє незадоволення таким рішенням та опротестували його, про що читаємо в «Листі президії міністрів ЧСР про перевищення урядом Підкарпатської Русі своїх повноважень у справі переведення чеських державних службовців із територій, зайятих Угорщиною» до А.Волошина:

⁴⁵ Там само. – Оп.4. – Спр.12. – Арк.1–5.

⁴⁶ Там само. – Спр.6а. – Арк.6.

«Безперечно, ці декрети уряду Підкарпатської Русі виходять за межі компетенції місцевого уряду, тому для місцевих органів влади юридично нечинні, внаслідок чого тутешні галузеві міністерства не беруть до відома таке переведення і повідомили відповідним державним службовцям, що ті мають почекати на подальші офіційні розпорядження уряду Підкарпатської Русі, які видадуть за згодою з центральним урядом Чехословацької Республіки. Зважаючи на це, президія Ради міністрів просить уряд Підкарпатської Русі, щоб зазначені незаконні кадрові розпорядження були відкликани й усі згадані службовці повернулися до виконання служби на Підкарпатській Русі. Президія Ради міністрів переконана, що ці добре спрацьовані державні службовці державної адміністрації особливо потрібні саме зараз, щоби забезпечити розбудову й організацію влади у краї та спокійний перебіг державного управління на Підкарпатській Русі. Зважаючи на зазначене, президія Ради міністрів просить негайно повідомити, які дії планує уряд Підкарпатської Русі, щоб навести у цій справі порядок»⁴⁷.

Цей лист у черговий раз переконує в тому, що можливість вільного врядування влади Підкарпатської Русі, гарантована Сен-Жерменським договором 1919 р. та конституцією Чехословацької Республіки 1920 р., мала тільки декларативний характер і не могла бути реалізована на практиці навіть через 20 років після приєднання до Чехословаччини. Чеський уряд намагався в будь-який спосіб утримати свою владу на Закарпатті. Однак уже 22 листопада 1938 р. парламент Чехословацької Республіки ухвалив конституційний закон про автономію Підкарпатської Русі⁴⁸, яким також регулювалася діяльність органів державної влади, зокрема судової, законодавчої, виконавчої гілок, та в якому було чітко вказано, що саме входить до компетенції органів влади Підкарпатської Русі, а що – Праги.

Уряд ЧСР у розпорядженні про регулювання умов зайнятості державних службовців з огляду на автономію Карпатської України, відповідно до статті II конституційного закону про владу від 15 грудня 1938 р., наголошував на необхідності звільнення службовців чеської та інших національностей з органів державної влади Карпатської України й направленні їх на відповідні посади до Чеського або Моравсько-Силезького краю. Обґрунтування було таким:

«Карпатська Україна втратила всі три міста та третину свого населення та територій. Як наслідок, податок у країні різко впав, і навіть неможливо подумати, що можна було б працевлаштувати всіх працівників чеської національності. Слід врахувати, що кадрові обмеження повинні бути зроблені взагалі, принаймні на 40%, а також слід пам'ятати, що уряд повинен приймати заявників із Карпатської України, які говорять офіційною мовою, на державну службу. Конкретних даних про національну статистику працівників надавати не будемо, оскільки ненадійна кадрова політика найбільше торкнулася Карпатської України. Ця пропозиція насправді поширюється з деякими змінами на термін дії постанови уряду від 23 грудня 1938 р. Про врегулювання цього питання у Словаччині. Це питання слід вирішити якнайшвидше, враховуючи великий дефіцит бюджету на 1939 р. в Карпатській Україні, а також тому, що видатки на персонал з державного бюджету надзвичайно високі. Уряд не може розмістити всіх працівників колишньої Підкарпатської Русі, і навіть не може платити їм за ведення подвійного

⁴⁷ Пагіря О. Карпатська Україна в документах другої Чехо-Словацької Республіки. – Кн.2. – С.221.

⁴⁸ Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 рр. – Торонто, 1965. – С.235–242.

домогосподарства. Йдеться, зокрема, про працівників з евакуйованих територій, працівників шкіл, інститутів та контор, як закритих, так і збиткових. Нарешті, зазначається, що під час обговорення цього питання з прем'єр-міністром та міністром фінансів була визнана необхідність вирішення цього питання. Ця пропозиція також відповідає вимогам працівників чеської національності. Міністр: Ревай»⁴⁹.

Саме з цього урядового розпорядження почалися масові звільнення службовців чеської й інших національностей, крім української, з органів державної влади Карпатської України. Про «диспозицію» також ішлося в розпорядженні президії правління Підкарпатської Русі від 4 січня 1939 р. щодо «упорядкування персональних справ службовців при новій систематизації» (з позначками «Пильне», «Довірочне»):

«Політичні події останнього четвертоліття минулого року, особливо пан віденське рішення, наслідком якого зменшилась господарська потенція Карпатської України майже о 1/3, – видвинули потребу реформи адміністративи і редукцію, зглядно нову систематизацію урядового персоналу, який вже перед віденським рішенням був под міру господарським силам і адміністративним потребам Карпатської України. Тому що остаточне унормування персональних справ службовців в Карп. Україні буде предметом переговорів з центральним правительством в Празі, хоче мати правительство Карпатської України точний список службовців всіх категорій, з яких відповідне число було б передано до диспозиції центральному правительству. З огляду на вгорі уведе, визиваю президії всіх міністерств, щоб найдалше до 15 січня 1939 предложили президії правительства список службовців тамошніх міністерств разом з службовцями підчинених урядів, а то в слідуючих окремих категоріях: 1. Службовців з окупованої території, уряди яких залишилися в Мадярщині. 2. Службовців, які являються злишними наслідком редукції, зглядно ресистематизації. 3. Службовців, які з огляду на значну еспонованість за минулого режіму, не можуть дальше залишатися на своїх місцях»⁵⁰.

Свідченням того, що чехи масово обіймали державні посади навіть у найвіддаленіших закутках Підкарпатської Русі, були документи, які стосувалися звільнення або переміщення службовців із державних посад із території Карпатської України, а саме «Прохання службовців про переміщення їх у Чехію, Словаччину та Моравію»⁵¹. 24 лютого 1939 р. Міністерство економічних справ Карпатської України видало розпорядження №9659-І-1939 «Звітність посадових осіб та інших службовців в Карпатській Україні, які хочуть бути направленими (бути в розпорядженні) до Чехії, Моравії або Словаччини», яким зобов'язало керівників відділів, підпорядкованих президії Центрального фінансового керівництва у Хусті, до 4 березня 1939 р. подати прохання всіх службовців чеської або інших національностей про переміщення на службу до Чехії, Словаччини чи Моравсько-Силезького краю. Причиною такого рішення вказувалося: «Ми вживаємо цей захід лише для того, щоб отримати основу для поступової заміни чеських та словацьких працівників заявниками з Карпатської України, по можливості для їх зміни»⁵².

⁴⁹ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.4. – Спр.8. – Арк.5–9.

⁵⁰ Там само. – Ф.3. – Оп.3. – Спр.152. – Арк.3–4.

⁵¹ Там само. – Оп.4. – Спр.25а. – Арк.1–233; Спр.25б. – Арк.1–249; Спр.25в. – Арк.1–172.

⁵² Там само. – Спр.25а. – Арк.1.

Підрахувавши кількість прохань державних службовців Міністерства економічних справ Карпатської України про переведення їх на службу до Чехії, Словаччини, Моравії, нам удалося визначити, що серед 571 урядника було всього 2 (або 0,35%) руської (української) національності, 1 (0,18%) німецької, 13 (2,28%) словацької, 2 (0,35%) «чехословацької» (так у документі), ще 2 (0,35%) чеської плюс іншої національності (без зазначення, якої саме), 1 (0,18%) без національності (мабуть, службовець Ч.Франтішек забув заповнити відповідну графу) та 550 (96,32%) чеської⁵³.

Зауважимо, що звільнення службовців – чехів, словаків – із державних посад розпочалося ще у жовтні 1938 р. і тривало до останніх днів існування Карпатської України. На нашу думку, серед причин варто виділити укладення Мюнхенської угоди 30 вересня 1938 р. й надання автономії Підкарпатській Русі; рішення Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. та окупацію частини території Підкарпатської Русі угорськими військами (зокрема Ужгорода, Мукачева, Берегова) і, як наслідок, перенесення органів державної влади на вільну територію, а саме до Хуста; евакуація чеського та словацького населення із зайнятих угорцями теренів до Чехії, Словаччини, Моравії; ухвалення конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі 22 листопада 1938 р.; вибори до першого Союму Карпатської України, що відбулися 12 лютого 1939 р., і перемога Українського національного об'єднання; суттєве зменшення державних посад, пов'язане насамперед з окупацією частини території Підкарпатської Русі та перенесенням всіх органів державної влади до Хуста; відсутність необхідності в такій кількості службовців при новоутворених органах влади Карпатської України; запланований чеськими властями дефіцит бюджету Карпатської України на 1939 р. Окремо виділяємо зловживання службовим становищем урядників-чехів, знущання з місцевого українського населення, а інколи навіть переслідування, незнання української мови.

Зауважимо, що у проханні про переміщення кожен службовець повинен був обґрунтувати свій намір та обов'язково зазначити, куди б він хотів, щоб його перевели – до Чехії, Словаччини чи Моравії. Дуже часто серед причин такого рішення посадовці вказували необхідність догляду за літними батьками, які залишилися на батьківщині, та об'єднання з сім'єю (дружиною, дітьми), від якої проживали окремо під час служби в Підкарпатській Русі. Також непоодинокими були випадки, коли урядники чеської національності наголошували на тому, що не володіють українською мовою і швидко вивчити її не зможуть (однією з вимог до державних службовців у Карпатській Україні було саме вільне володіння українською). Зважаючи на те, що дехто з них служили в Підкарпатській Русі ще з початку 1920-х рр., що теж зазначено у проханні⁵⁴, це було демонстративним проявом зневаги до місцевого українського населення та його мовно-культурних особливостей.

Дирекції пошти Карпатської України підпорядковувалися 66 поштових «урядів» із 510 службовцями. Після Віденського арбітражу до Угорщини відійшли 211 поштових службовців, а зі втраченої території – 248⁵⁵. В.Гренджа-Донський писав, що «пошта все ще не наша, хоч вона є найважливішою [...] Пошмістри чехи, люди, ворожо настроєні, тільки те й роблять, що на кожному кроці саботують. Ви просто не можете заговорити з ким-небудь телефонічно, щоб не довідалась Прага»⁵⁶. 1 листопада 1938 р. Українська національна рада в Рокосові просила Міністерство пошти і телеграфу Карпатської України «замінити нотаря чеської народності (національності – Авт.),

⁵³ Там само. – Спр.25а. – Арк.1–233; Спр.25б. – Арк.1–249; Спр.25в. – Арк.1–172.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Нова свобода. – 1939. – 24 лютого.

⁵⁶ Гренджа-Донський В. Щоденник. – Т.VIII. – С.160.

який займає дві функції, нотарську і пошту», а «на його місце поштове просимо вас назначити нашу дівчину [...] Марусю Барзул»⁵⁷. Окружна національна рада у Хусті вимагала звільнити з роботи чеха Й.Сегмілера, який «ніяк не має охоти у нас урядувати, а до українців теж не з пошаною відноситься»⁵⁸. І таких прикладів можна навести чимало. Незважаючи на саботаж чеських службовців, відкривалися нові поштові «уряди» й до роботи в них залучалися українці. Також були наміри відкрити поштові установи в Невицькім, Кольчині, Кривій, Колочаві⁵⁹. Станом на лютий 1939 р. налагоджено телефонний зв'язок із західними землями республіки. Тут було проведено з телефонні та 2 телеграфні лінії. Як відзначала «Нова свобода», «на лінії ці вжито 784 км дроту, ці праці коштували біля 1,5 мільйона крон»⁶⁰. Ще у січні 1939 р. між Угорщиною й Карпатською Україною було досягнуто згоди про відновлення телефонного зв'язку на лініях Ужгород – Перечин, Ужгород – Хуст, Мукачево – Свалява, Дебрецен – Хуст⁶¹.

Карпатоукраїнський уряд доклав чимало зусиль, щоб залучити до роботи висококваліфікованих фахівців. 10 грудня 1938 р. було створено Українське емігрантське бюро, котре зайнялося пошуком спеціалістів, яких згодом залучили до роботи в різних галузях економіки. Їм виплачувалися високі зарплати (наприклад, К.Осауленко з Праги отримував 1500, інженери Г.Руденко, А.Пасічний, В.Франтик – по 1200–1500, професор В.Мельник – 1200 крон)⁶². Потім бюро «в основному займалося наданням карпатоукраїнського підданства частині націоналістичних елементів. Наявність такого підданства давала можливість отримувати чехословацьке громадянство і таким чином вільно проводити свою діяльність»⁶³. М.Болдижар уважає, що «особливого впливу на господарський розвиток краю залучені кадри не справили»⁶⁴, із чим ми не погоджуємося.

А.Волошину надходили сотні листів, автори яких хотіли отримати громадянство Карпатської України та просили на це дозволу, висловлювали бажання долучитися до розбудови держави. Переважна більшість листів надходила від колишніх воєнків УГА, членів ОУН, котрі свого часу виїхали за кордон, намагаючись уникнути переслідувань. Так, колишній полковник російської армії Ф.Юр'єв, який проживав у Німеччині, просив прийняти його на роботу. Він мав вищу військову та юридичну освіти, досить довго працював суддею, слідчим, прокурором⁶⁵. С.Федоров у листі до А.Волошина навів усі посади, що їх колись обіймав: «доктор права, інженер-економіст, військовий та морський воздухоплаватель, полковник війська Кубанського, Армії Української та інженерних військ бувшого російського флоту та морського відомства»⁶⁶. Однак дозволу приїхати в Карпатську Україну він не отримав.

10 грудня 1938 р. до міністерства закордонних справ ЧСР надійшов лист від М.Павленка, котрий проживав в Ірані. Він закінчив Харківський сільськогосподарський інститут і пропонував послуги спеціаліста з меліорації. «Коли країна має надібність у фахівцях, я радо прибуду на Ваш дозвіл»⁶⁷, – писав він. На що А.Волошин відповів: «В нас много безробітних, евакуація, може пізніше буде краще?»⁶⁸.

⁵⁷ ДАЗО. – Ф.19. – Оп.3. – Спр.116. – Арк.5.

⁵⁸ Там само. – Арк.2.

⁵⁹ Нова свобода. – 1939. – 24 лютого.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само. – 28 січня.

⁶² ДАЗО. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.32–34.

⁶³ Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993. – С.88.

⁶⁴ Там само. – С.89.

⁶⁵ ДАЗО. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.5.

⁶⁶ Там само. – Спр.54. – Арк.2.

⁶⁷ Там само. – Спр.56. – Арк.1.

⁶⁸ Там само. – Арк.2.

Пропонував свої послуги й харків'янин Б.Тесленко, який від 1937 р. мешкав в Ірані та був відомим ученим. У 1932 р. він захистив дисертацію і здобув ступінь доцента кафедри іранської філології, був членом-кореспондентом Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців і взяв участь у двох дослідницьких експедиціях у Середню Азію. Крім того, Б.Тесленко був у лавах нелегальної ОУН⁶⁹.

Хотіли прислужитися Карпатській Україні й відомі спеціалісти, які проживали в різних куточках світу. Інженер та архітектор із Праги С.Дзидза опублікував статтю під назвою «Де має бути столиця Карпатської України». Автор наголошував на необхідності «столицю [...] вибудувати такою, аби була гідна тої назви та була гордістю українського народу»⁷⁰. Він писав про неабияке значення географічного розташування Хуста, адже «столиця знаходиться при головних шляхах, які його сполучатимуть зі світом внутрішнім та зовнішнім»⁷¹. Прагнув допомогти Карпатській Україні й автор першої книги про вітчизняну архітектуру М.Шумницький, який із 1921 р. проживав у Франції. В листі до А.Волошина він писав, що зробить усе, від нього залежне, «аби Хуст перетворився у велике модерне місто»⁷².

Випускник Української господарської академії в Подебрадах П.Манченко подав прохання «о іменування до помічної вчительської служби на Карпатській Україні»⁷³. Також тут хотіли працювати В.Акіндінов із Поділля⁷⁴, Г.Шолудька з Харбіна⁷⁵, А.Бібіков із Києва⁷⁶. Ю.Городянин-Лісовський брав участь у боротьбі з більшовиками, а в 1924–1931 рр. «відсидів в большевицькій тюрмі»⁷⁷. Якою була його професія – невідомо. О.Красицький, котрий проживав у Відні, писав А.Волошину: «Слідкуючи за віденськими радісними звітами про події на Закарпатті, збулася знову в мене надія, ще раз послужити нашому нещасному народові і моїми скромними силами хоч і мікроскопійно причинитись до воскресення належних йому прав»⁷⁸. І таких прикладів було чимало. Всі вони свідчать про те, що українці, які проживали далеко поза межами Батьківщини, щиро хотіли допомогти Карпатській Україні у складний час. Однак здебільшого А.Волошин змушений був відмовляти у проханнях. Так, він написав Фершману: «Не можемо Вашу просьбу прихильно полагодити»⁷⁹. Інженеру М.Григор'єву також відмовили через те, що «вільних місць в державній службі досі нема»⁸⁰.

Отже короточасне існування Карпатської України супроводжувалося спробами уряду закласти основи власної державної служби. Урядники Підкарпатської Русі склали присягу на вірність Чехословацькій Республіці. Вищі урядовці й послі Карпатської України теж склали присяги на вірність державі на першому засіданні Сойму, що відбулося у Хусті 15 березня 1939 р. Президент та уряд сподівалися на проведення великої реформи держуправління, однак вторгнення на терени Закарпаття угорських військ, а відтак і повна окупація краю, перекреслили ці наміри.

⁶⁹ Там само. – Спр.36. – Арк.5.

⁷⁰ Нова свобода. – 1939. – 15 лютого.

⁷¹ Там само.

⁷² ДАЗО. – Ф.3. – Оп.3. – Спр.173. – Арк.53.

⁷³ Там само. – Ф.17. – Оп.2. – Спр.369. – Арк.2.

⁷⁴ Там само. – Спр.344. – Арк.1.

⁷⁵ Там само. – Спр.372. – Арк.1.

⁷⁶ Там само. – Спр.346. – Арк.1.

⁷⁷ Там само. – Спр.372. – Арк.1.

⁷⁸ Там само. – Ф.3. – Оп.2. – Спр.52. – Арк.4.

⁷⁹ Там само. – Оп.3. – Спр.87. – Арк.17.

⁸⁰ Там само.

REFERENCES

1. Boldyżhar, M. (1993). *Zakarpattia mizb dvoma svitovymy viinamy*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
2. Boldyżhar, M. (1997). Vkhodzhennia Zakarpattia do skladu Chekhoslovachchyny ta yoho derzhavno-pravovyy status. *Derzhavno-pravovyy status Zakarpattia u skladi Chekhoslovachchyny u 1919–1945 rr.*: Materialy naukovoi konferentsii, 3–4 zhovtnia 1996 r. Uzhhorod. [in Ukrainian].
3. Boldyżhar, M. (2006). *Derzhavno-pravovy aspekty vkhodzbennia Zakarpattia do skladu Chekhoslovachchyny*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
4. Borzhava, Yu. (1956). *Vid Uborskoj Rusy do Karpatskoj Ukrainy*. Filadelfiia. [in Ukrainian].
5. Chavarha, A. (2017). Ekstralinhvalni chynnyky rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy na terenakh istorychnoho Zakarpattia u 20–40-tykh rr. XX st. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, 22. Uzhhorod. [in Ukrainian].
6. Chuchka, P. (1995). Pytannia literaturnoi i derzhavnoi movy v Karpatskii Ukraini. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriya "Filolohiia"*, 1. [in Ukrainian].
7. Grendzha-Donskyi, V. (1987). Shchodennyk. *Tvory, VIII*. Vashyngton. [in Ukrainian].
8. Magocsi, P.R. (2002). *History. Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto; Buffalo; London.
9. Mahochii, P.R. (2021). *Pidkarpatska Rus: formuvannia natsionalnoi samosvidomosti (1848–1948)*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
10. Pahiria, O. (2020). *Karpatska Ukraina v dokumentakh Druhoj Chekho-Slovatskoj respubliky, 1–2*. Lviv. [in Ukrainian].
11. Rykhlik, Ya. (2021). *V interesi chekhliv do Zakarpattia nemaie zbornykh imperskykh dumok chy sprob povernuty tsi zemli*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/28109534.html>
12. Sarvadii, Y. (1984). *Zmova proty uriadu Karpatskoj Ukrainy*. [in Ukrainian].
13. Shandor, V. (1997). *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History*. Cambridge.
14. Shevelov, Yu. (1987). *Ukrainska mova v persbii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): Stan i status*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Stefan, A. (1954). *From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine*. New York.
16. Stercho, P. (1965). *Karpato-ukrainska derzhava: Do istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukrainsiv u 1919–1939 rr*. Toronto. [in Ukrainian].
17. Tikhyi, F. (1992). *Uzhhorod 1923: Spomyny*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
18. Vehesh, M. (2002). *Derzhavno-pravovyy status Zakarpattia naprykintsii 30-tykh rr.: Vony boronyly Karpatsku Ukrainu: Narysy istorii natsionalno-vyzvolnoi borotby zakarpatskykh ukrainsiv*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
19. Vehesh, M. (2020). Carpathian Ukraine: from autonomy to independence. *Carpathian Ukraine in the Central European political crisis on the eve of World War II* (M.Vehesh, M.Palinchak, V.Marcuk, M.Kontsur-Karabinovych etc.). Lviv; Toruń.
20. Vehesh, M., Chavarha, A. (2021). *V oboronni Karpatskoj Ukrainy: Karpato-Ukrainska derzhava ta svitove ukrainstvo (1938–1939)*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
21. Vehesh, M., Fedaka, S. (2021). *Derzhavotvorchi protsesy u Karpatskii Ukraini (1938–1939): Khronolohiia podii. Bibliografii*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
22. Vidnanskyj, S. (1992). Zakarpatsko ako sucast CSR: problemy narodno-kulturnej obnovy a statnosti: 1918–1938. *Slovensko v politickom systeme Ceskoslovenska: Materialy z vedeckebo sympozia*. Bratislava. [in Slovak].
23. Vidnianskyi, S. (2008). Derzhavnyi ustrij Pidkarpatskoj Rusi – Karpatskoj Ukrainy (1919–1939 rr.). *Narysy istorii derzhavnoi sluzhby v Ukraini*. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Vidnianskyi, S. (2009). Derzhavnyi ustrij Pidkarpatskoj Rusi – Karpatskoj Ukrainy. *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini*, 2. Kyiv. [in Ukrainian].
25. Vidnianskyi, S. (2019). Karpatska Ukraina yak etap ukrainskoho derzhavotvorennia. *Ukrainskyi istorychnyyi zhurnal*, 2, 67–93. [in Ukrainian].
26. Vidnianskyi, S., Vehesh, M. (2021). *Avhustyn Voloshyn i Karpatska Ukraina v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia*. Kyiv. [in Ukrainian].

Mykola VEHESH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of Political Science and Public Administration,
Uzhhorod National University,
(Uzhhorod, Ukraine), mykola.veghesh@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1848-8839>

Stepan VIDNIANSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Head of the Department of History of International Relation and
Foreign Policy of Ukraine,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), stepanvid@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Anna CHAVARHA

Lecturer,
Department of Political Science and Public Administration,
Uzhhorod National University,
(Uzhhorod, Ukraine), anna.chavarha@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2458-9422>

Formation of the Civil Service of Carpathian Ukraine Through the Prism of Ukrainian-Czechoslovak Relations (1938–1939)

Abstract. The issue of formation of the civil service in Carpathian Ukraine is considered in the article. **The purpose of the article** is to study the national composition of civil servants of Carpathian Ukraine at the stage of formation of Ukrainian statehood. **The methodological basis** of the study is the principles of historicism, which allow an objective approach to the study of social processes, events and facts. The authors used analytical, comparative, systematic and concrete-historical methods. **Scientific originality.** The act of taking the oath of allegiance to the state by the officials of Subcarpathian Rus and Carpathian Ukraine as a special form of government was considered; cases of abuse of power or official position by Czech officials against the Ukrainian population of Carpathian Ukraine were analysed (based on official documents of Carpathian Ukraine); the reasons for the transfer of Czech and Slovak civil servants from Carpathian Ukraine to the Czechia, Slovakia and Moravia were clarified; the legal regulation of this issue is considered; it was established what was the national composition of officials of Carpathian Ukraine (on the example of the Ministry of Economic Affairs of Carpathian Ukraine). **Conclusions.** The text of the oath of allegiance to the Czechoslovak Republic, which was taken by civil servants of Subcarpathian Rus, as well as the oath of allegiance of senior government officials and ambassadors to independent Carpathian Ukraine is analyzed for the first time in Ukrainian historiography. It is proved that the oath of allegiance to the Czechoslovak Republic did not presuppose allegiance to the peoples of this state, because the officials very often abused their official position and acted against the interests of the population, which they were supposed to represent. This is evidenced by cases of abuse, harassment and even intimidation of the local Ukrainian population by the Czech officials. The reasons and motivation for the transfer of civil servants of Czech and Slovak nationalities from Carpathian Ukraine to the Czechia, Slovakia or Moravia have been studied. It was possible to establish the national composition of the Ministry of Economic Affairs of Carpathian Ukraine.

Keywords: Carpathian Ukraine, Subcarpathian Rus, Czechoslovak Republic, civil service, state-building processes, state and legal status, nationalities.